

2. Вайан А. Руководство по старославянскому языку / А.Вайан: пер. с фр. В.В. Бородич; под ред. и с предисл. В.Н. Сидорова. – М.: Издательство иностранной литературы, 1952. – 447 с.
3. Историческая грамматика русского языка: Синтаксис. Простое предложение / под. ред. В.И. Борковского. – М.: Наука, 1978. – 448 с.
4. Ковалевская Е.Г. История русского литературного языка: учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов по спец. № 2101 “Рус. яз. и лит.” / Е.Г. Ковалевская. – М.: Просвещение, 1978. – 384 с.
5. Кузьмина И.Б. История причастий / И.Б. Кузьмина, Е.В. Немченко // Историческая грамматика русского языка: Морфология. Глагол / под. ред. Р.И. Аванесова, В.В. Иванова. – М.: Наука, 1982. – С. 280-403.
6. Мейе А. Общеславянский язык: пер. с фр. / общ. ред. С.Б. Бернштейна. – М.: Издательская группа “Прогресс”, 2001. – 500 с.
7. Молдован А.М. “Слово о законе и благодати” Иллариона / А. М. Молдован. – К.: Наук. думка, 1984. – 240 с.
8. Німчук В.В. Літературні мови Київської Русі / В.В. Німчук // Історія української культури: у 5 т. / гол. ред. Б.Є. Патон. – К.: Наук. думка, 2001. – Т. 1. – С. 694-707.
9. Черных П.Я. Историческая грамматика русского языка. Краткий очерк [пособ. для пед. ин-тов] / П.Я. Черных. – 3-е изд. – М.: Гос. учебно-педагогическое изд-во министерства просвещения РСФСР, 1962. – С. 283-292.

УДК 811.161.2'373.21

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНТРОПОНІМІВ ТА СПЕЦИФІКА ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ МОВИ ПРОЗИ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО)

Юрченко Т.Г., к. філол. н., доцент

Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Богдана Хмельницького

Стаття присвячена вивченню літературно-художніх антропонімів Павла Загребельного в аспекті їх функціонально-мовного, художньо-прагматичного та когнітивно-пізнавального призначення.

Ключові слова: антропонім, поетонім, апелятив, концепт імені, антиконцепт.

Юрченко Т.Г. ЛИНГВОКОГНИТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНТРОПОНІМОВ И СПЕЦИФИКА ИХ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ЯЗЫКА ПРОИЗВЕДЕНИЙ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО) / Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Богдана Хмельницького, Україна.

Статья посвящена изучению литературно-художественных антропонимов Павла Загребельного с точки зрения их функционально-языковой, художественно-прагматической и когнитивно-познавательной направленности.

Ключевые слова: антропоним, поетоним, апеллятив, концепт имени, антиконцепт.

Yurchenko T.H. LINGUOCOGNITIVE POTENTIAL OF ANTHROPONYMS AND THEIR FUNCTIONING SPECIFICATION IN THE LITERARY TEXT (ON THE LANGUAGE MATERIAL OF WORKS WRITTEN BY PAVLO ZAHREBELNYI) / Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky, Ukraine

This article is devoted to the studying the literary anthroponyms of Pavlo Zahrebelnyi from the point of view of their linguo-functional, artistic-pragmatic and cognitive orientation.

Key words: anthroponym, poetonym, appellative, concept name, anti concept.

Проблему значення власних назв вважають центральною частиною загальної ономастичної теорії. Л.О. Белей, відзначаючи певні успіхи ономастів у царині української літературно-художньої антропоніміки, наголошує, що її сучасний стан “виявляє гостру потребу збору, систематизації численних українських літературно-художніх антропонімів, різнобічного вивчення їх функціонально-стилістичних можливостей, виявлення загального та індивідуального в принципах номінації персонажів” [1, с. 4].

Теоретична ономастика, особливо в аспекті функціонування *nomina loci* в художньому тексті, виробила на сьогодні нові наукові парадигми і збагатила теорію імені новою термінологією, власною метамовою. Виникнення поетонімології (з основним поняттям – поетонімом) спонукало деяких мовознавців до

комплексного вивчення антропонімів у художньому творі, аналізу онімного простору літературного тексту як цілісного структурно-семіотичного явища [4, с. 84]. А збагачення ономастичної методології антропоцентричним і когнітивним підходами уможливило системне вивчення додаткових конотацій, емоційних асоціацій тощо, пов'язаних із культурною пам'яттю носіїв мови та її творців, передусім прозаїків і поетів.

Павло Загребельний є неперевершеним майстром у наданні реальних та ірреальних імен своїм героям. Тісний зв'язок письменника з духовною і матеріальною культурою рідного народу, глибоке знання культури інших народів робить можливим використання антропонімів не лише з номінативною та стилістичною метою, а передусім із метою глибоких соціальних, емоційних та етичних узагальнень: “Загалом кажучи, ми всі називаємося так чи інакше, після народження нам дають ті чи інші імена, щоб ми якось розрізнялися між собою, дехто в невинній гордині ображається, коли його називають просто “шановний” чи сякий або такий, а не на ім'я та по батькові, забуваючи про повторюваність і досить звужений реєстр наших найменувань і зовсім не думаючи про те, що ж стоїть за його власним іменем, що він зробив для його прославлення. Грузини на могилі Акакія Церетелі написали одне слово: **Акакій**. Були Акакії до Церетелі, будуть опісля, але цей Акакій – єдиний в їхній історії. Так само в нас Тарас. І Лариса Косач не дарма ж назвалася Лесею Українкою, бо тільки ця **Лесея** може бути освячена іменем цілої **України**. І **Сковорода**, що понад два століття височіє над нашим народом у недосяжності свого філософського генія, – хіба ж не примушує геть забути про те кухонне **знадіб'я**, від якого походить його прізвище” (ТМ 512).

Коли йдеться про антропоніми художнього твору, слід розрізняти вигадані імена та вигадані персонажі, оскільки вигаданому персонажу може бути присвоєне ім'я, взяте з реального життя. Наприклад, у романі “Вигнання з раю” прізвища **Таксобі**, **Нігудинісюди**, безперечно, вигадані автором і служать засобом узагальнення типових рис керівників державних відомств. Вигаданими є і персонажі **Миколай**, **Щириця**, **Дремлюга** (ТМ), **Обеліск (ВЗР)**, але ці імена і прізвища залучені з реального антропонімікону. Художня виразність таких антропонімів виникає завдяки їх осмисленню у відповідному контексті. Так, у романі з майже фантастичною будовою “Тисячолітній Миколай” (усі події відбуваються з однією людиною, яка живе тисячу років – Миколою Сміяном), ім'я героя асоціюється зі святителем Миколаєм: “...я не просто колишній капітан Сміян, колишній студент, ... а тисячолітній Миколай, який живе на цій землі навіть з часів Святослава, Володимира і Ярослава, а ще від Оскола – Аскольда, і від скіфів, і від тих анатолійських кіз, що примандрували в ці степи з Фракії...” (ТМ 448). Додатковий інформаційний мінімум лише посилить виразність асоціацій із “прообразом”: “Батьки святого Миколая чудотворця жили в місті Патарах, в давній Лікії, яка входила до складу Малої Азії (теперішньої Анатолії)” [3, с. 35], а також дванадцять глав указаної книги, в яких описується життя св. Миколая у перші часи державного і християнського життя на Русі в IX–XII ст., потім його благодіяння в часи Батиєвого нашествия, татарського іга, боротьби з литовцями й поляками, покровительство святителя Русі до 1846 року включно. А головний герой роману, наш сучасник, також стає свідком і учасником подій часів Володимира, Богдана Хмельницького, переживає голод 33-го, війну, події в Західній Німеччині, перебудову. Отже, у наведеному вище контексті концептуально значущою є енциклопедична інформація (комплекс відомостей про об'єкт) та теологічна.

Як зауважують деякі дослідники, у художній літературі набуває стилістичної значущості і мовленнєва, і енциклопедична, і мовна інформація імені. Вплітаючись у єдину художню тканину твору, вони вносять додаткові знання, часом недоступні для розуміння при першому прочитанні твору [5, с. 328]. Експресивність вигаданих (некодифікованих, оказіональних) імен формує передусім мовленнєва і мовна інформація. Мовленнєва інформація збагачена емоційним та оцінним ставленням мовця до об'єкта найменування, встановлює зв'язок імені з його носієм. Найрізноманітніші варіанти літературно-художніх антропонімів з'являються з метою відображення численних градацій почуттів та емоцій, напр.: “...звичайне Карналеве ім'я Петро, що, як відомо, означало ще в греків не що інше, як камінь, виявляється, приховувало в собі такі багатющі поклади ласкавості, ніжності, лагідності, що малий хлопець аж пашів лицем, коли його дорослі називали кожен від своєї душевної щедрості. Батько звав Петриком, тітки, батькові сестри, – Петюнею, сусіди – дядьки – Петьком, бабуся – Петею, старші за нього хлопці казали зверхньо: Петь, дівчата обмежувалися всього лиш двома звуками **Пе**, але “е” вимовляли протяжно, ласкаво, так, ніби закутували його в той м'який звук або обіймали своїми ласкавими руками, люди мовби заповзялися перетворити твоє життя на свято, творячи зі звичайного твого імені якість суцільне славохвальство: Петрусь, Петрусик, Петюник, Петюничик, **Петюлюня**, **Петюлюнчик**, та, на жаль, життя має не саму лиш привабливу сторону, ...тоді стаєш просто Петром, Петрякою, Петрилом, **Петрунякою**, **Петриндюю**, **Петярюю**, **Петрюкою**, **Петрієм**, **Петриндієм**” (Р 282).

Інколи позамовна і мовленнєва інформація можуть взаємодіяти, породжуючи несподівані оказіональні значення, напр.: “– Мені страшно, Даниле. – Добре, хоч не назвала мене Даєю. – Мені так страшно сьогодні за тебе, що я хотіла, щоб ти був не просто Данилом, а **Данилюкою**, **Данилярюю**, **Данилищем**. – Буду всім” (ПЗТ 291). Порівняймо консигуацію в наведеному уривку з інформативними джерелами про одну з традицій давніх слов'ян давати “некрасиві” імена, щоб відлякати смерть, і тільки тоді оказіональний антропонім збагатить уяву читача додатковими значеннєвими відтінками.

Семантика апелятивів може навмисно актуалізуватися автором для здійснення його творчого задуму, напр.: “– Там написано: Сміян. А треба: **Несміян**... Він не сміявся уже років тридцять, – сказав я спокійно, – то який же він Сміян? (ТМ 13). І такі приклади не поодинокі. Своєрідність художнього антропонімікону письменника полягає у створенні широких смислових і асоціативних полів, до складу яких входять імена, прізвища та прізвища, об’єднані в комплекс імен-характеристик, “імен-ярликів” для найменування того самого героя. Поява цих характеристик спричинена як стилістичними, так і когнітивними чинниками, що формують концепт імені.

Для зручності лінгвістичного опису пропонуємо взяти також термін “антиконцепт” як сукупність опозиційних варіантів антропонімів, що уособлюють протиставлення за принципом позитиву і негативу. Аналізуючи, наприклад, антропонімікон роману “Тисячолітній Миколай”, виділяємо набір власних назв, що утворюють опозицію до прізвища Сміян: Несміян, Сміянко, **Сміян-несміян**, **Несміян-Марко**; антиконцепт імені Марія складають слова Маруся, **Марія-Марсель**, **Муся**, **Маруся-Марсель**, **Марсель**, **Мурсель**. Порівняймо інші тематичні ряди: Микола – Миколай – **Микола-Миколонька**; Півненко – **Півненко-Кукуріченко**; Марко – Маркусь – **Маркерій** – Тіберій – **Дезидерій** тощо.

Залежно від стилістичних настанов автора, ці антропоніми стають своєрідними індикаторами вікового, майнового, службового, етичного та інших рівнів, що відображають теперішній стан героя чи мовця у зверненні до адресата. Наприклад: ...я лечу туди, де мене жде братова смерть. Як вони назвуть його тепер: Марком чи знов Маркерієм? Трохименко, здається, за звичкою “**Маркеріянив**”. – Він, Марко, а став Маркерієм, його дружина Марія – і геть безглуздо: Марсель” (ТМ 5). У контексті роману імена Марія, Маруся є уособленням жінки, дружини, матері, “слабкої статі, ніжності” (ТМ 5); Марсель – егоїстична дружина партійного керівника, “райкомівсько-міськомівська Марсель” (ТМ 624); Маркусь, Марко – син, брат, **Несміян-Марко** – прислужник (ТМ 52).

Особливу увагу привертають двослівні конструкції, що розширюють інформаційне поле імені і служать передусім вказівкою на складні внутрішні протиріччя у становленні характерів їх носіїв. Більшість варіантів таких імен підпорядкована експресії несхвалення, осуду. Наприклад: “...прикотили до нас на агростанцію, привезли кубинського рому, небачених тропічних фруктів, рожеві океанські мушлі, дикі захвати і безмежне самовдоволення. **Маруся-Марсель** просто нестямилася. – Ви не можете цього уявити! – гукала вона.” (ТМ 62); “Брат прийшов сюди не з любові до мене, а з ненависті, ...бо вже Несміян не простий дружинник, а воевода, і тепер, вислужуючись перед князем і княгинею, готов утопити рідного брата в ложці води. Але я не озвався до **Несміяна-Марка**, не подав голосу, і тим було сказано без слів, що душа моя не з ним, а тут, ось з цими людьми, які досі були чужі, а тепер стануть своїми” (ТМ 52). Безперечно, такі okazіонально утворені власні назви літературних героїв істотно розширюють семантичний простір імен і використовуються надалі як засіб мовної економії, позбавляючи автора від необхідності давати додаткові оцінні коментарі в описах внутрішнього світу своїх героїв.

Особлива стилістика вигаданих імен притаманна таким жанрам, як гротеск, сатира, пародія. Інколи автор є невтомним у вигадництві нових імен, щоразу відкриваючи нову грань у характері та поведінці героя: “– Хто це? – ...прошепотіла Оксана. – **Ляпка**, – пояснив я, хоч з не меншим успіхом міг би назвати цю з’яву **Вірним Помічником**, **Недремним Оком**, або й **Вельзевулом Вельзевуловичем**. Попри своє нахабне вторгнення, Ляпка міг би претендувати й на ймення **Втіленої Скромності**, бо стояв біля порога і мовчки дивився на наш стіл” (ТМ 492); “...серед квітників сиділа його опозиція у складі **Благородного** й **Первородного**, **Інтригана** й **Хулігана**” (ВЗР 308).

Цікаво, що письменник дуже мало винаходить таких власних назв літературних героїв, яких не існувало б у реальному антропоніміконі. Навіть найвиразніші з них побудовані за регулярними словотвірними моделями, що, ймовірно, допомагає відтворити типовість описуваних подій, явищ суспільного життя. Наприклад, прізвище **Охомуш**, що нібито вигадане автором, взяте із реального антропонімікону. П. Загребельний, який завжди дивує читача етимологічними розвідками, нерідко й “народною етимологією”, цікавиться: “...звідки воно? Чи принесене колись на багатостраждальну нашу землю дикими ордами, а чи калікувато виплодилося в надрах прекрасної української мови, як кара за недбалство і нехтування нею та ще для того, щоб приліпитися до такої нікчемної істоти, як наш замдекана” (ТМ 376).

Лексико-семантична і структурна різноманітність власних назв літературних героїв пов’язана з такими найголовнішими джерелами їх художнього переосмислення:

1. Власні назви, створені за аналогією до імен-прототипів (протонімів), узятих з історичної, класичної літератури тощо. Наприклад: **Завухapidносор** – Навуходносор (ВЗР 329); **Драгомиров** – Драгоманов (НУ 12); **Робінсон** – Робінзон (ТМ 211). Здебільшого такі утворення вживаються з метою створення пародії. Вони виконують роль позасюжетних посилянь на відповідних історичних осіб у творах сучасної тематики. Одні з протонімів при цьому зазнають повних змін, інші – часткових, пор.: “– Тільки уявити: Марко повзає по червоній глині і міряє товщину ґрунту! Миколо, це ж смішно! Нас зустрічав у аеропорту **Хосе Марті сам Рауль Кастро**...” (ТМ 63); “Зойки вмираючих тонули в бадьорих маршах фізкультурних парадів, в реготі

“веселых ребят” кінорежисера Александрова, в піснях Лебедева-Кумача і Д'Актиля: “В буднях великих строек...” (ТМ 497). Звичайно, емоційно-експресивне забарвлення okazіонально вживаних власних назв літературних героїв зумовлене не тільки екстралінгвальними чинниками (напр., названу віршовану форму утворює трискладова стопа – дактиль), а й ілюзією мовної форми в тих мовах, які мають категорію артикля.

2. Імена-характеристики: **Якало**, **Тикало** (ВЗР 273), **Вивершений**, **Багатогаласу** (ВЗР 33), **Ідеолог**, **Реактивний Стартувальник** (ГД 52). Передусім це прізвища та прізвиська, які okazіонально вводяться в художню тканину твору і називають епізодичних героїв. При цьому автор ніби вилучає зображувані явища з контексту конкретно-історичних залежностей і переносить їх у площину загальнолюдських узагальнень – етичних і психологічних, напр.: “– Припустимо, я – **Конкретний**. – Припускає корова молока, коли корми підходящі, – засміявся Гриша (ВЗР 383); “І не з племені **Якалів**, представники якого те й знають, що грозяться: я тобі покажу! я тобі дам! А з породи **Тикалів**, у якої трохи інший словник: **Тиуменезаспіваєш! Тиуменезатанцюєш!**” (ВЗР 273). Звичайно, художнє призначення таких прізвиськ зумовлене жанром, у якому працює письменник: гротеском, сатирою, пародією.

3. Власні назви літературних героїв, створені засобами паронимазії. Потенційна схильність мовного мислення до різного роду асоціацій дозволяє автору залучати в okazіональні смислові відношення близькозвучні слова. Так, наприклад, вигадані прізвища **Бульший**, **Шпугутькало** мотивуються в контексті апелюваннями **бувший**, **пугутькало**: “Рідше й рідше доводилося Олексієві Івановичу зустрічати останнім часом на державних посадах людей випадкових, схожих на **Бульшого**” (ПЗТ 430); “– Підпис скрізь однаковий: **Шпугутькало**. – Сичик, значиться... Пугутькало – це сичик. Дрібненький такий,... неважнецкий сич. З тих, що на вмируще кричать” (ВЗР 404).

4. Імена соціально зумовлені, які актуалізують ті чи інші події: “...Первослава. Бо перша була і мала б прославити його рід... **Первиця**... раз народилася перва від Первослави, то й буде Первиця, а найменшому завжди більше ласкавості, тому й названо було доньку **Первуля**.” (П 476); “**Ясень** був вельми веселий чоловік. Він собі наспівував, посміювався в світлу, мов ясенева стружка, бороду” (Є 11).

5. Пародійні власні назви літературних героїв, до складу яких входять іншомовні індикатори: лексеми, морфеми або їх сегменти, наприклад: “Фрау **Вільтруд** жила в Ремшайді. Величезний похмурий будинок, квартира на третьому поверсі. Кілька великих кімнат, справжні джунглі з екзотичних рослин, папуги в клітках, м’які коти труться об ноги... Фрау **Вільтруд** затягнула нас у самі нетрі свого рослинно-тваринного царства, всадила в глибокі, як могила, фотелі...” (ТМ 225). Це ім’я відзначається складними асоціативними зв’язками, зокрема паронімічними (пор.: **Вільтруд** – Гертруда) та екстралінгвальними, закладеними у твірній основі (**Вільтруд** – вільний труд), і в наведеному вище контексті є засобом сатиричного відображення психології споживача. Деякі з пародійних імен утворені додаванням до іншомовних основ українських антропонімічних суфіксів: “– Конон Орестович **Тавромахієнко**, – відрекомендувався він. – Прошу не дивуватися прізвищу. Означає воно: бій биків. Грецьке слово – тавромахія. Мабуть, предки мої звалися простіше: **Убийбик**” (ВЗР 330).

Зафіксовано незначну кількість вигаданих прізвищ, утворених за відомими моделями німецьких та англійських антропонімів, напр.: полковник **Дурас** (пор. Дуглас); обер-лейтенант **Дремлер** (пор. Гітлер, Гімлер). Такі прізвища не тільки надають “національної специфіки” слову, а й мають характеристичне значення, зберігаючи чіткість мотивацій із апелюваннями. Сюди ж належать тавтологічні утворення на основі будь-яких іншомовних апелювань, зокрема імена по батькові та складні прізвища, компоненти яких взаємно мотивуються тільки з погляду їх ідентичного лексичного значення, наприклад: **Вельзевул Вельзевулович** (ТМ 492), **Слимаченко-Еспараго** (“...синдром Санчо Панса і всього, що сто пудів з’їдає і ніякого сліду не залишає. Другий **Слимаченко-Еспараго** [...] йому захотілося дочепити до свого українського прізвища ще й іноземний псевдонім, і тут йому хтось підказав французьке слово “еспараго”, яке означало того ж таки слимака, але звучало незрівнянно розкішніше” (ВЗР 344)).

6. Власні назви літературних героїв, побудовані на звуконаслідувальних асоціаціях: “...вганяв спис у дошки перед її обличчям, проломлювалося залізо крізь щілини, мало не дістаючи материних очей; я мала ойкати за дошками, шойно зіп’явшись на ноги, так і прозвали мене **Ойкою** за те” (СУК 51); “Ой **Кукулику**, кукуличку, куку!” (ПЗТ 352); “...і маленький журналіст з надутими щоками, що мав прізвище Півненко, але я охрестив його **Кукуріченком**” (ТМ 591).

Відзначаємо випадки okazіонального словотворення на основі контамінації. За В.Виноградовою, контамінація є особливим об’єднанням семантики коренів в одному слові, значень “назви” і “образу”, тобто прообразу і неологізму [2, с. 176]. У мові прози П. Загребельного контамінованих власних назв літературних героїв небагато: **Ялосовега** (Яловичина+Слизавега) (ТМ 493); **Ханан** (д.-євр. Йоханаан + жарг. хана) (Р 510); **Жеребилов** (жеребець+кобила) (ПЗТ 504). Пор. у контексті: “Жеребилов – Жеребокобилов – Жереборябокобилов – сучий син!”; “В адміністративному корпусі щодня з ранку до вечора головбух об’єднання **Ханан** Йосипович Кисельов дає консультації на тему: як при зарплаті в триста карбованців не

робити майже нічого, а в п'ятсот карбованців і зовсім нічого"; "– Як же? – сполошився Ляпка. – Товариш Щириця сказав, щоб виступила доярка **Ялосовета**".

У пошуках нових стилістичних вражень письменник нерідко звертається до традиційних прийомів утворення псевдонімійної лексики:

а) додавання звуків – **пугутькало** ← **Шпугутькало**; б) заміни одного звука іншим – лайл. **хамло** ← **Хабло**. Пор. у контексті: "Буксири металися по дворах і в хатах, визирювали, винюхували, винишпорювали, а **Хабло** знай штрикав довгим залізним щупом, щоб не сховалася й зернина ні під землею, ні під водою" (ТМ 106); в) відсікання звука чи морфеми – **Перченко** ← **містер Перч** (НТ 170);

г) переставлення звуків+відсікання – **Шпонька** ← **Пшонь**. Наприклад: "...і всі Шпоньки в прадіда перекурили літери, а в діда відрубали шмат прізвища, і вийшов **Пшонь**, але я знайду!" (ВЗР 315).

Семантика апелятивів, від яких утворені власні назви літературних героїв, актуалізується через увиразнення їх внутрішньої форми. Загальновідомо, що чим більше асоціацій викликає ім'я, тим цікавішим воно є в стилістичному плані. При цьому встановлення внутрішньої форми слова сприяє розширенню його асоціативних зв'язків, збагачує ім'я найнесподіванішими значеннєвими відтінками. Лінгвістичні етимології цікавлять автора лише в окремих коментарях-висловлюваннях, коли виникає необхідність підкреслити зв'язок дій, вчинків, психологічного стану героя з семантикою апелятива або ж при контрастуванні, коли на ньому загострюється увага: "Його звали **Дементій**. Дементій по латині означало "**безумний**". Чи то ж справджувалася, нарешті, суть його імені? Бо хіба ж не безумство вчинив він, відхиливши надзвичайно талановитий проєкт?" (ПЗТ 338); "Ї звали **Євпраксією**, що означало "**щаслива**", і тепер це видавалося тяжкою насмішкою" (Є 22).

Набагато ширший спектр значень мають оказіональні утворення. Письменник щоразу збагачує семантику імен додатковими значеннєвими відтінками (конотаціями). При цьому автора цікавить не історична достовірність тлумачення антропонімів, а невичерпні можливості їх образного використання, наприклад: "Мовляв, Батий і не татарин, а звичайний собі чоловік з-під Києва, та й зветься: Батій. Був собі простий селянський син, пас худобу, а потім вступив до Лаври, то його спитали, чий він. А що був сирота, то й відповів просто: "Батьків". От усі й стали дражнити його: "Батьків" та "Батів", або ще простіше "**Батій**" (П 598).

В ідіостилі Павла Загребельного внутрішня форма слова є потужним засобом образної презентації художніх антропонімів. Засоби їх актуалізації не мають обмежень. Наприклад:

1. "Народна" етимологія, що ґрунтується на омонімії: "– Ви знаєте, що таке валюта? – Та ж у нас у селі баба **Валюта** є. – Це не те. **Валюта** – це найвища цінність. Державне надбання" (ВЗР 28); "Я – Гнат, син у мене Гнат, онук Гнат, всі **Гнати**, щоб худобу **ганяти**, ганяємо, ганяємо, а воно й нічого" (ЯБ 248). Це так звані семантико-дериваційні оказіоналізми. На думку В. Виноградової, "завдяки оказіональним мотиваціям у мовленні слова іноді так переосмислюються, що їх можна вважати заново утвореними, оскільки їх значення виявляються омонімійними до узуальних" [2, с. 158].

2. "Народна" етимологія, побудована на паронімії: "– Американці називають його **Айком**. Ну то коли до нього дошкребеться Отто Скорцені, то він тільки **айкне**" (Є-45 227); "– Був Єкдикій на честь мученика севастійського з сорока святих. Але темнощі людські призвели до того, що звано мене "**Як-дикий**" (П 462).

3. Етимологія, зумовлена екстралінгвальними чинниками: "Кора, що означає Корабела, себто дочка кораблебудівника" (Р 86); "– А чом названо мене Ярославом? Щоб мудрим був?" (СУК 122).

4. Штучне смислове та інтонаційне виділення окремих морфем, поширене значення яких витісняє первісне: "**Русудан** – **Русу дана**, та не віддана" (СУК 416); "Підписано: Гаврило Карташ. Ім'я наше рідне **Гав** – **рило**. Прізвище якесь турецьке. Псевдонім? Але обізнаність така, ніби в нього над вухом стовбичило подружжя Щириць. Плюс підлотність Сироти. **Гав** – **рило**" (ТМ 533).

У мові творів Павла Загребельного актуалізуються також антропоніми, що вживаються у формі множини і відзначаються додатковими смисловими відтінками. Вони мають максимальну співвіднесеність із історичними особистостями, літературними персонажами чи міфічними героями. Наприклад: "Люди бувають праведні, неправедні й байдужі. Останніх, на жаль, найбільше. **Сарданапали** або ж підносять тебе до хмар, або вганяють у землю, а **Валтасари** з блаженними усміхами пускають нас з торбами" (ТМ 494). Такі антропоніми містять певний комплекс енциклопедичних відомостей, типізованих рис, пов'язаних зі способом життя героя, від імені якого вони утворені.

Отже, художній антропонімікон письменника за стильовими, структурно-типологічними, граматичними та іншими ознаками дуже розмаїтий. У пошуках експресивного слова письменник завжди міцно спирається на багатство загальнонародної мови, національної історії, традицій. Це свідчить про комунікативну влучність, естетичну доцільність вживання власних назв, їх органічний зв'язок із системою засобів української лінгвостилістики.

Вивчення образної своєрідності літературно-художніх антропонімів Павла Загребельного, особливо у творах історичної тематики, має когнітивно-пізнавальне значення, адже тільки творча робота у надрах семантики імені, глибоке знання історичного минулого та історії мови, помножені на письменницький талант, можуть стати своєрідним кодом до розуміння не лише сучасної ментальності, а й художнього осмислення мовного світу українців, які жили в далекому минулому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей Л.О. Українська літературно-художня антропонімія кінця XVIII – XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.01. “Українська мова” / Л.О. Белей. – Ужгород, 1997. – 48 с.
2. Виноградова В.Н. Стилистический аспект словообразования / В.Н. Виноградова. – М.: Наука, 1984. – 183с.
3. Житие и чудеса св. Николая Чудотворца. – Великие Луки: Изд-во Правосл. Свято-Тихонов. богослов. ин-та, 1998. – 709с.
4. Калинин В.М. От литературной ономастики к поэтонимологии / В.М. Калинин // Логос ономастики. – 2006. – № 1. – С. 84-89.
5. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного / А.В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 441с.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВЗР	Вигнання з раю. – К., 1986.
Є	Євпраксія. – К., 1987.
НТ	Намилена трава. – К., 1973.
НУ	Неложними устами. – К., 1981.
П	Первоміст. – К., 1984.
ПЗТ	Повне зібрання творів. Т. 4. – К., 1980.
СУК	Смерть у Києві. – К., 1973.
ТМ	Тисячолітній Миколай. – К., 199
ЯБ	Я, Богдан. – К., 1986.

УДК 811.161.2'42

ПРО ІРОНІЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ (НА МАТЕРІАЛІ СТАТЕЙ ОЛЕГА ПОКАЛЬЧУКА)

Яновська Г. В., к. філол. н.

Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”

Проаналізовано вербалізацію прецедентних феноменів, які використовуються з метою створення іронії, у публіцистиці соціального психолога Олега Покальчука. Показано зв'язок між природою прецедентних феноменів і їхньою функцією в тексті.

Ключові слова: іронія, прецедентний феномен, міфологема, мовна гра, мова публіцистики.

Яновская А.В. ОБ ИРОНИЧЕСКОМ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ПРЕЦЕДЕНТНЫХ ФЕНОМЕНОВ В СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПУБЛИЦИСТИКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ СТАТЕЙ ОЛЕГА ПОКАЛЬЧУКА) / Национальный технический университет “Харьковский политехнический институт”, Украина.

Проанализирована вербализация прецедентных феноменов, используемых с целью создания иронии, в публицистике социального психолога Олега Покальчука. Показана связь между природой прецедентных феноменов и их функцией в тексте.

Ключевые слова: ирония, прецедентный феномен, мифологема, языковая игра, язык публицистики.

Yanovska H. V. ON IRONIC USE OF PRECEDENT PHENOMENA IN SOCIAL-PSYCHOLOGICAL JOURNALISM (ON THE MATERIAL OF ARTICLES BY OLEH POKALCHUK) / National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Ukraine.

The ironic verbalization of precedent phenomena is analyzed on the material of popular articles by social psychologist Oleh Pokalchuk. The connection between the nature of precedent phenomena and their function in the text is shown.

Key words: irony, precedent phenomenon, mythologeme, language play, journalistic language.